

Kitap İncelemesi/Book Review: Tabibzâde Mehmet Tevfik Fırat, Kurtuluş Savaşı Hatıratı*

Volkan MARTTİN*

Tarih araştırmalarında hatırat türünden eserler, resmi kaynakların ayrıntısına girmediği olayları gayri resmi tarzda ve farklı bakış açılarıyla sunmaları bakımından kıymetlidir. Hatıralar, tarih araştırma yöntemleriyle incelenerek kullanılır. Hatıratın kaydedildiği defterin sayfalarındaki kâğıdın özellikleri gibi dil ve yazı biçiminin anlatılan zamana uygun olması gerekir. Bu değerlendirmelere ilave olarak hatırat sahibinin kimliği, kişiliği, hayatı, aldığı görevler, anlatımındaki üslup üzerinde hassasiyetle durulur. Bu incelemelerden sonra hatıratın içeriği doğrultusunda güvenilirliği ve geçerliği oranları tespit edilir.

Hayat Tarih Dizisinin 16. kitabı olarak (20,8 X 13,4 X 1,5 cm ebadında) yayınlanan Hatırat, 232 sahifede altı bölümden müteşekkildir.

Hatırat sahibinin oğlu tarafından çeşitli yardım ve desteklerle yayınlanan eserin başlığı ile içeriği tam olarak uyumlu değildir. Mehmet Tevfik'in hayatının ilk 30 yıllık sürecinin yer aldığı hatıratta, Eskişehir'deki yaşamdan, Birinci Dünya Savaşı cephelerinden, İngilizlere esirlikten, Kurtuluş Savaşı'ndan ve Yunanlılara esirlikten söz edilmektedir. Bu nedenle kitabın içinde sadece Kurtuluş Savaşı'na ait anılar bulunmamaktadır.

Hatıratta kıymetli tarihî bilgilerin bulunmasının nedenini, eseri kaleme alan Mehmet Tevfik'in ifadesinde bulmak mümkündür:

"Hayatımın akışında geçirdiğim bütün olayları ve yorumlarımı yazma sebebim yurdum, yurdumun askerleri, köyleri, köylüleri, şehirleri, ırkları, seviye ve zevkleri; o günlerdeki doğal ihtiyaçları hakkında edindiğim fikir ve düşüncelerimi anlatmaktan ibarettir. Bu

* Yayına Hazırlayan: Ali Hikmet Fırat, Hayat Yayınları, İstanbul 2016, ISBN: 978-605-151-170-2.

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, vmarttin@ogu.edu.tr. (ORCID ID: 0000-0002-4264-4838).

(Makale Gönderim Tarihi: 11.07.2017, Makale Kabul Tarihi: 01.10.2017)

bakımdandır ki; anılarımın tarihi yalnızca kendimle sınırlı kalmayıp olayların da bir tarihçesi olmuş oluyor.” (s.7).

Tabibzâde Mehmet Tevfik’in tasnifiyle hatırat; çocukluk ve okul hayatı, ticaret hayatı, askeriye ve esaret hayatı ile memuriyet hayatı olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır (s.8). Hatırat sahibinin oğlu Ali Hikmet Fırat tarafından yazılan, eserin özelliklerinin ve yayınlanması sırasında uygulanan yöntemlerin açıklandığı 2013 tarihli bir bölüm vardır. Buradaki açıklamalarda kronolojik hatalar bulunmaktadır. Örneğin, Misak-ı Millî kararının Sevr Antlaşmasının kabul edilmemesi üzerine alındığı ifade edilmektedir ki burada bir öncelik-sonralık hatası mevcuttur (s.10). Aynı bölümde “günümüzün gençleri”nce kolay anlaşılması için hatıratdaki dilin sadeleştirildiği ve ailevi kayıtların çıkarıldığı belirtilmektedir (s.11).

30 sahifelik ilk bölümde çocukluk ve ilk gençlik yıllarına ait anılar bulunmaktadır. Burada Eskişehir’in tanınmış ailelerinin birbirleriyle olan yakın ilişkilerini görmek mümkündür. Buna ilave olarak, Mehmet Tevfik’in babasıyla birlikte öşür toplamak için gittiği Eskişehir’in çevresindeki çeşitli yerleşim yerleri ve oralarda yaşayanlar hakkında bilgiler paylaşılmaktadır. Bu bölümdeki başka bir husus ise kimi şahıslar için “...Eskişehir’in derebeylerinden...” ifadesinin kullanılmasıdır (s.26).

51 sahifeden oluşan ikinci bölümde, İstanbul Küçük Zabit Mektebi’ne iltihaktan itibaren Irak cephesine sevk sırasında yaşananlar ve o çevre hakkında bilgiler mevcuttur. Askerî tarih açısından Osmanlı Devleti’ndeki küçük zabitlerin aldıkları eğitim ve yaptıkları görevler önemli olup bunlar hakkında geniş malumatı haiz kaynak bulmak kolay değildir. Bu nedenle bu bölümdeki bilgiler kıymetlidir. İstanbul’daki Küçük Zabit Mektebi’nin anlatıldığı bu bölümde, yapılan talimlerin savaş nedeniyle arttırıldığı; iki senelik eğitimin üç dört ay içinde tamamlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Talimler sayesinde fizikî olarak bir değişimden söz edilmektedir. Mektepteki yaşantı ile talimler, nöbetler, manevralar hakkında ayrıntılı sayılabilecek bilgilere ilave olarak küçük zabitlerin Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması üzere isteklerine göre seçtikleri cephelere gönderildikleri aynı satırlarda dile getirilmektedir (s.53). Cepheye giden meşakkatli seyahatin her durağı hakkında bilgilerin paylaşıldığı satırlarla birlikte hazırlanan bir güzergâh krokisi de kitapta -iki kez- yer almaktadır. Baskı kalitesi nedeniyle

konak ve durakların tam olarak seçilemediği bu krokinin, soyut yerleşim bilgilerinin somutlaştırılmasında yararı vardır (s.55, 86). Maalesef kitabın tamamındaki görsellerde başta baskı kalitesi olmak üzere özensizliğe bağlı hatalar mevcuttur (Bkz. “Galiçya boy siperlerinde Mehmetçiklerimiz”, s.119).

Bununla birlikte ikinci bölümde hatırat sahibinin eleştireysel değerlendirmeleri yer almıştır. Örneğin, konaklardan birinde köy halkının askerlere güvenmemesinde halkın haklı olduğu dile getirilirken, “...asker arasında öyle namussuz sütü bozuk şahsiyetlere rastlanıyordu...” denilmektedir (s.91). Başka bir eleştiri ise, Birinci Dünya Savaşındaki “...becerisizlik ve idaresizlik yüzünden insan kayıplarının haddi hesabı”nın olmadığı ifade edilmektedir (s.92).

34 sahifelik üçüncü bölümde Mehmet Tevfik’in yeniden cepheye sevk edilerek Galiçya’ya gidişi, yoldaki ve cephedeki izlenimleri yer almaktadır. 23 Temmuz 1916 günü Sirkeci garından başlayan cepheye seyahatin birinci ayağını; Kumkapı, Samatya, Yedikule, Uzunköprü güzergâhı oluşturmuştur. Uzunköprü’de 77. Alay, 1. Tabur, 1. Bölük’e atanan Mehmet Tevfik, Edirne üzerinden yapılan Avusturya yolculuğunun konaklarını anlatmaktadır. Bu konaklar şöyle sıralanabilir: Edirne, Filibe, Tatarpazarcığı, Sofya, Niş, Belgrad, Zemlin. Zemlin’deki toplantıda (19.) Fırka Kumandanı Miralay Şefik (Aker) Bey’in “...Avrupa şehirlerinde Türk’e yakışacak tavır ve vakar”a dair uyarıcı konuşması önemlidir. Zemlin’deki on beş günlük ikametden (karantinadan) sonra Budapeşte üzerinden bugün Lviv adıyla bilinen Lemberg şehrine ulaşılmıştır. Çanakkale’de savaşın birliklerin bilgisi, tecrübesi ve cesareti, Mehmet Tevfik’in anlatımında da yer bulmuştur. Yalnız savaş sahneleri değil, cephe gerisinde yaşanan hayata dair muhacir manzaraları başta olmak üzere hazin görüntüler aktarılmıştır (s.110-111).

21 sahifeden oluşan dördüncü bölümde, bazı kayıp kısımlarla birlikte Galiçya’dan İstanbul’a, oradan Filistin’e, oradan da İngiliz esaretine doğru devam eden acıklı seyahatin ayrıntıları mevcuttur. Esaret hayatına dair kısım eksiktir; burada hatıratı yayınlayan tarafından şifahî bilgiler aktarılmaktadır (s.144-145). Esaretten dönüşün anlatıldığı diğer bir başlıkta, Kahire’den deniz yoluyla İstanbul’a, oradan da Eskişehir’e seyahatin detayları yer almaktadır.

Mütareke döneminin genel havasını bütün teferruatıyla aktaran Mehmet Tevfik Fırat, Eskişehir'in durumu üzerinde özellikle durmaktadır.

41 sahifelik "İstiklal Harbi" başlıklı beşinci bölümde, Eskişehir ve çevresinin Çerkez Ethem'in isyanından, Birinci ve İkinci İnönü muharebelerinden nasıl etkilendiğinden; gencinden yaşlısına yöre insanının Millî Mücadele'ye verdiği desteğin büyüklüğünden söz edilmektedir. Özellikle Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından biri olan Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Eskişehir'in durumundan ayrıntılı bir şekilde söz edilmektedir. Eskişehir'in terkedilmesi esnasında geri çekilen birliklerin güvenliğini sağlamak, ricatin bozguna dönüşmesine engel olmak amacıyla girilen şehrin kuzeyindeki çarpışmalarda görev alan Tabibzâde Mehmet Tevfik, bu çarpışmalar esnasında Yunanlılara esir düşmüştür. 1921 yılının Temmuz ayından 1923 yılının Mart ayına değin Yunanistan'da esir hayatı süren, Tabibzâde Mehmet Tevfik'in burada düzenli olarak anıları kaydettiği görülmektedir. Esaret dönüşü yaşanan olaylar ve yapılan gözlemlerin kaydedildiği satırlardan sonra, 24 Nisan 1923 günü Eskişehir'e dönüş ile beşinci bölüm tamamlanmaktadır.

25 sahifeden oluşan altıncı bölüm ise, Tabibzâde Mehmet Tevfik'in Kurtuluş Savaşı sırasında beş askeri kandırarak ve tümeninin önemli belgelerini alarak firar ettiğine dair iftiraya uğraması üzerine Divan-ı Harb'e sevk edilmesi, Gebze-Darıca-Şile taraflarında yeniden askerî talime alınması anlatılmaktadır. Bu askerî vazife esnasında Lozan Antlaşmasının imzalandığını, İstanbul'un düşman işgalinden kurtulduğunu, Halifeliğin kaldırılarak Osmanlı Hanedanı'nın yurtdışına gönderilmesini hatıratına not düşen Tabibzâde Mehmet Tevfik Fırat, 1924 yılının sonbaharında memleketi olan Eskişehir'e dönmüştür. Memleketine dönüşünün ardından bir mağazada kâtip ve muhasebeci, belediyede arazözü (sulama aracı, su tankeri) şoförlüğü, yeni kurulan itfaiye teşkilatında arazözü şoförlüğü sayesinde itfaiyecilik, Orman Başmüdürlüğünde evrak memuru olarak çalışan Tabibzâde Mehmet Tevfik Fırat'ın hatıratı burada tamamlanmaktadır. Hatırat sahibinin oğlu olan ve hatıratı hazırlayan Ali Hikmet Fırat'ın açıklaması ile eser bitmektedir (s.232). Eserin sonunda Tabibzâde Mehmet Tevfik Fırat'a

ait iki aile fotoğrafı ve gazilere mahsus bir seyahat kartının görüntüsü yer almaktadır.

Eserin içeriğinden söz edildikten sonra metne dair şu tespitlerde bulunulabilir; kitap içinde kullanılan tarihlerin miladi takvime çevrilmesinde sorunlar vardır. Rumî takvimin miladi takvime göre iki yılı kapsamı göz önünde bulundurulmamasından kaynaklanan bu sorun, anlatımda temel yanlışlara meydan vermektedir. Örneğin, “1329 (1913)” şeklinde verilen tarihten sonra Birinci Dünya Savaşı’nın aynı yılın temmuz ayında başladığı dile getirilmektedir. Buna göre Birinci Dünya Savaşı 1914 yılında değil, 1913 yılında başlamış gibi yanlış bir görüntü ortaya çıkmaktadır (s.45). Eserin devamında özellikle üçüncü bölümdeki tarihlerin yanlışlığı dikkat çekmektedir. Tarihî kayıtlara (ve araştırmalarımıza) göre Galiçya’ya sevk edilen Osmanlı birlikleri 1916 yılının yaz aylarında yola çıkmıştır. Eserdeki anlatımın tarihî kayıtlarla uyumlu olmasına karşın Rumî ve Miladi tarihler, Temmuz 1331/1915’i göstermektedir ki, hatalıdır (s.102-107) . Miladi takvime çevirme işleminde eserdeki ifadelerden doğrulamalar yapmak mümkündür. Mesela, dinî ve millî bayramlara dair anlatımlar, tarih belirleme/çevirme işlemlerinde etkin olarak kullanılabilir.

Yeri gelmişken, daha kolay anlaşılması maksadıyla eserlerin orijinal dilinde sadeleştirmeye gidilerek Çağdaş Türkçe’ye çevrilmesinin bilimsel metoda olarak uygun olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Bu tür eserlerde kullanılan her sözcüğün ve üslubun tarihî kıymeti vardır ve layıkıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Yayınlanma sürecindeki sadeleştirmeler, eserin değerlendirilmesini zorlaştırır. Tarihî kıymeti olan eserlerin yayınlanması esnasında kullanılan dile müdahale edilmez; zorunlu açıklamalar dipnotlarda yapılır, kelimelerin sözlükteki karşılıklarına bu açıklamalarda yer verilir.

Eserdeki dil ve üsluba dair yapılan değerlendirmelerden sonra bazı yazım farklılıklarına değinmek gerekmektedir. Örneğin, Sündiken ismi Somdöken ve Dundöken olarak geçmektedir. Yine Alpuköy ismi Alçıköy şeklinde zikredilmektedir (s.24). Bugün Lviv kentinin eski isimlerinden biri olan Lemberg adı Lümburg olarak yazılmıştır (s.107). Galiçya’daki Türk siperlerinin bulunduğu Çikilani tepesinin ismi Çekilati Tepesi olarak ifade edilmektedir (s.121,122,129). Rohatyn yakınlarında

bulunan Pukiv köyünün adı, Pokof olarak geçmektedir (s.135). Yine Filistin’de bulunan Birüssebi, Berrüsseba şeklinde yazılmıştır (s.143).

Sonuç olarak, büyük bir kadirşinaslık ve fedakârlıkla yayınlanan bu hatıratın başta Birinci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı tarihlerinin araştırmaları başta olmak üzere Eskişehir ve çevre köylerinin yerel tarihine ve kültürüne büyük katkı sağlayacak bilgiler barındırdığı görülmektedir. Bu bakımdan ailelerin elinde kalan bu türden hatıraların bir an önce alan uzmanlarının katkı ve denetimleriyle ilmî usule uygun olarak yayına hazırlanarak literatüre kazandırılmalıdır.

Hatıraların getirdiği yeni bakış açısı sayesinde gözden kaçan, arşiv belgelerinin söz etmediği ayrıntılara ulaşmak mümkündür. Bilimsel yöntemlerle, hatıratın anlatımındaki ayrıntıların güvenilirlik ve geçerliğinin belirlenerek eserin, daha sağlıklı değerlendirilmesi sağlanabilir. Halkın ve gençlerin kolayca anlayabilmesi için hatırat metninin sadeleştirilmesi uygun olmamakla birlikte eserlerde halka ve gençlere yönelik yarar ve katkı sağlayacağı düşünülen bilgi ve tecrübe aktarımları varsa bunun başka bir eserde değerlendirilmesi ilmî hassasiyet gereğidir.

Değerli bilgi ve tecrübeleri barındıran bu hatıratın Osmanlı Devleti’nin son yılları ile Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına ait tarih ve kültür araştırmalarında göz ardı edilmemesi temennimizdir.